

A KÖZÖSSÉGI (MÉDIA)PLATFORMOK TÁRSADALMI INTEGRÁCIÓS ÉS DEZINTEGRÁCIÓS HATÁSAI¹

KLEIN TAMÁS
egyetemi adjunktus (KRE ÁJK)

1. A közösségi médiaplatformok és kapcsolatuk a személyesség kutatáshoz

1.1. A közösségi médiaplatformok a platformgazdaságban

A közösségi médiaplatformoknak² az utóbbi egy évtizedben tapasztalt elterjedése a társadalmi nyilvánosság szempontjából hasonló jelentőséggel bír, mint korábban a Gutenberg-, majd évszázadokkal később a Marconi-galaxis megjelenése. A könyvnyomtatás, a szikratávíron alapuló rádiófrekvencia és most az online nyilvánosságban meghatározó internetes platformgazdaság egyaránt felforgató hatást gyakorolt vagy gyakorol a korszak hagyományos „médiá” piacára és kihívások elé állította és állítja ma is a jogi szabályozást. A felforgató, vagy más néven romboló technológiák sajátossága, hogy a hatályos jogi kereteket feszegetik, hiszen a korábbi technológiai szinthez igazoldó szabályozási eszközök elégtelené, vagy éppen túlszabályozóvá válhatnak. A nem megfelelő szabályozás következtében a hagyományos piaci szereplők és az innovatív technológián alapuló szolgáltatások nyújtói között versenyegyenlőtlenség alakulhat ki, amely szélsőséges esetben valamely szolgáltatástípus piaci ellehetetlenítését eredményezheti. Napjaink egyik legjelentősebb technológiaváltása az internet technológiájához és annak egyes sajátos megnyilvánulási formáihoz, a platformokhoz kapcsolódik.³

- 1 A tanulmány „A személyesség a közigazgatásban” című, a Lőrincz Lajos Közjogi Kutatóműhely által szervezett kutatás keretében készült el. A kutatás hipotéziseire nézve lásd: RIXER Ádám: A közigazgatás új iránya: a személyesség. *Új Magyar Közigazgatás*, 2019/4, 1-16.; illetve RIXER Ádám: A New Direction for Public Administration: Personalness. *IOSR Journal of Humanities and Social Science*, 2020, 25 (5), 37-49.
- 2 A közösségi médiaplatformok szabályozásának részletes elemzését ld. KOLTAY András: *Az új média és a szólásszabadság. A nyilvánosság alkotmányos alapjainak újragondolása*. Budapest, Wolters Kluwer, 2019 továbbá KLEIN Tamás: *Sajtószabadság és demokrácia*. Budapest, Gondolat-Dialóg Campus, 2020. különösen IV rész (Az újmédia és a sajtószabadság jövője – a nyilvánosság szerkezetének átalakulása és a sajtószabadság) 405-514.
- 3 A platformgazdaság jogi szabályozásának átfogó elemzését ld. ZŐDI Zsolt: *Platformok, robotok és a jog*. Budapest, Gondolat, 2018.

A platformok és azok egy sajátos típusai, a közösségi platformok a modern gazdaság meghatározó és egyre meghatározóbb szolgáltatásai, amelyek mellett, hogy exponenciálisan növekvő gazdasági jelentőségre tesznek szert,⁴ éppen gazdasági súlyuk növekedése révén társadalmi hatásuk is meghatározóvá vált. A platformszolgáltatások jelenleg is szerteágazó tevékenységeket fednek le, ideértve az online reklámpatformokat, piacokat, keresőgépeket, a közösségi médiát és a kreatív tartalmakat kínáló elárusítóhelyeket, alkalmazásokat forgalmazó platformokat, távközlési szolgáltatásokat, fizetési rendszereket és a közösségi gazdaság platformjait.⁵

A platformgazdaság egyik leglátványosabb és társadalmi szempontból legmeghatározóbb szolgáltatástípusa az alább elemzett közösségi mediaplatformszolgáltatások, amelyek felforgató hatással vannak a társadalmi nyilvánosság hagyományos szerkezetére, összetételére, a demokratikus közviták alakulására és a diskurzusok demokratikus értékének, a pluralizmusának érvényesülésére.

A digitális gazdaság fő üzleti modelljévé vált az ún. platformképzés, és a létrehozott platform biztosítása a szolgáltatók gazdasági tevékenységének továbbítására. A platformszolgáltatásnak jellegzetessége a többoldalúság, tekintve, hogy a szolgáltató és a szolgáltatás igénybe vevője (amely lehet üzleti, B2B és lehet fogyasztói, B2C) közé legalább egy harmadik, sajátos szolgáltató, a platformszolgáltató ékelődik be. A platformszolgáltató sajátos, kettős szolgáltatást nyújt: hiszen saját szolgáltatásukat mások szolgáltatásának a platformon való elérhetővé tétele útján nyújtják.⁶ Az elemzett szolgáltatásoknak további lényeges – és a jogi szabályozás szempontjából is kiemelkedő jelentőségű – jellegzetessége adatalapúságuk, vagy talán pontosabb, ha úgy fogalmazzunk, hogy a szolgáltatások biztosításának elemi feltétele, hogy nagy mennyiségű adat álljon a szolgáltató rendelkezésére.⁷

4 „Az online platformok az elmúlt két évtizedben drámai változásokat indítottak el a digitális gazdaságban, ma pedig a digitális társadalom számára hoznak számos előnyt. Az EU gazdasági fejlődésének jövőjét alátámasztó „digitális értékek” létrehozásában vezető szerepet játszanak, és ezért a digitális egységes piac eredményes működése szempontjából kiemelt a jelentőségük” – A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának az Online platformok és a digitális egységes piac {SWD(2016) 172 final}Brüsszel, 2016.5.25. COM(2016) 288 final. [továbbiakban: Közlemény] Bevezetés első bekezdés.

5 Közlemény 2. pont 1 bekezdés.

6 Vö. KLEIN Tamás – TÓTH András (szerk.): *Technológia jog – Robotjog – Cyberjog*. Budapest Wolters Kluwer, 2018, 121.

7 Vö. SZABÓ Endre Győző: *Új technológiák adatvédelmi jogi elemzés*. In. KLEIN – TÓTH i. m. 26-67., különösen az Interneten megvalósuló egyes adatkezelések – közösségimédia című alpont, 44-49.

A platformok gazdasági és társadalmi jelentőségének növekedésével felértékelődik a jogi szabályozás, szabályozhatóság kérdése, vagyis, hogy ezeket a sajátos, hatásukban sok esetben lenyűgöző szolgáltatásokat a jognak feladata-e és ha igen, milyen eszközökkel, módszerekkel, és különösen milyen intenzitással szabályozni.

A közösségi (médiá)platformok alapvetően kommunikáció két szintjén is felforgató hatással bírnak (romboló technológia).⁸ Egyfelől a személyközi kommunikációnak új fórumát hozta létre, amely jelentékeny mértékben alakította át a korábbi személyes kapcsolatok statikus és dinamikus jellemzői, a kommunikáció infrastruktúráját (képes beszéddel a főútról a forgalmat egy sebességhatárt nélküli szupersztrádára helyezte át). A kommunikáció másik dimenziójában, a tömegkommunikáció uralta nyilvánosságtérben a nyilvánosság szerkezete a közösségi médiaplatformok hatására radikálisan átalakult, és vált a korábban egyirányú tájékoztatás-túlsúlyú nyilvánosság struktúráját meghaladó interaktív nyilvánosság szcénává, kétirányú, sőt bizonyos értelemben multilaterális kommunikációs renddé.

1.2. Kapcsolódási pontok a közigazgatás új iránya: a személyesség című kutatáshoz⁹

Az állami, különösen a közigazgatás hatósági és szolgáltatói funkciói tekintetében a közösségi médiaplatformok hatása ma még kevésbé kézzel fogható, mint más társadalmi alrendszerek működésére gyakorolt hatása. Ugyanakkor egyes állami, közfeladatot ellátó szervek és személyek az elmúlt néhány évben látványosan elkezdtek használni ezeket az új nyilvánosságfórumokat.

8 Romboló, vagy más néven felforgató technológiák lényeges közös vonása, hogy nem új piacokat hoznak létre, hanem a már meglévő, hagyományos (belső) törvényszerűségekkel, működési elvvel és értékrendszerrel rendelkező piacokat forgatják fel. A jogalkotónak az ilyen technológiák szabályozását megelőzően fel kell mérni, hogy a meglévő, hatályos szabályozás alkalmazható-e és ha igen, mennyiben az új technológiára, és figyelembe kell vennie azt követelményt, hogy akár a hatályos szabályozás, akár a megalkotandó új szabályok ne hozzanak létre valamelyik oldalon verseny előnyt, illetve versenyhátrányt. Ez a felelős szabályozói magatartás kulcsa [Vö. KLEIN – Tóth i. m. 22.]. Jó példaként említhető a romboló technológiára a megosztáson alapuló gazdaság (*sharing economy*) egyes innovatív szolgáltatásai, mint az Uber, vagy az Airbnb, és a közösségi platformszolgáltatások. A felelős jogalkotói magatartás megnyilvánulásának hiányára pedig talán a legjobb példa az Uber több államból, többek között Magyarországról való kiszorítása jogi szabályozás útján, engedve a hagyományos technológia szolgáltatóinak nyomásának.

9 RIXER Ádám: A közigazgatás új iránya: a személyesség. *Glossa Iuridica*, 2019/1-2, 243-273.

Ennek számos oka között talán az egyik leglényegesebb az elérés szélesítése, a polgárokkal, ügyfelekkel való kapcsolattartás interaktívvá tétele, de szintén megemlíthető az 'állam,' vagy pontosabban az államot egyes funkciók tekintetében megjelenítő közigazgatási szervek (kormány, szakigazgatási szervek stb.) iránti bizalom növelése. Mivel a polgárok (különösen egyes társadalmi csoportok: kiemelve a fiatal generáció tagjait, akik bár – általában nemzetközi kitekintésben – tipikusan a legkevésbé tudatos polgárok közé tartoznak, mégis csak a jövő évtizedek társadalmának derékhadát képviselik) információszerezésének súlypontja is áttevődik a hagyományos médiarendszer, médiapiac egykor meghatározó szolgáltatóiról (médiatartalom-szolgáltatók)¹⁰ a közösségi médiaplatformok „idővonalaira”, ezért az információs versenyben bizonyos értelemben állami szerveknek is igazodniuk kell ehhez a változáshoz. A nyilvánosság jelzett szerkezetváltozása ugyanakkor bár növelheti az új nyilvánosságcsatornák bevonásával a tájékoztatás hatékonyságát, az információ tartalmának és célba juttatásának (láthatóságának) bizonytalansága fokozott óvatosságot követel meg az állami feladatokkal összefüggő kommunikáció során. Mindezekre tekintettel – álláspontom szerint – az állami feladatok megszervezése, ellátása és az azokról való tájékoztató tevékenység során ezért a közösségi médiaplatformok kizárólag egy kiegészítő jellegű, hatékonyság növelő eszközzel szolgálhatnak, de nem vehetik át az állami kommunikáció hivatalos csatornáinak a szerepét.

A közigazgatási rendszerek nemzetközi összehasonlításban rendkívül különböző módon és mértékben használják a közösségi médiaplatformok kínálta lehetőségeket. Vannak olyan jogrendszerek, amelyekben az állam elsősorban a hatósági (közhatalmi) szerveken keresztül kerül kapcsolatba a polgárokkal. A közép-európai régióban – mutat rá Csáki-Hatalovics Gyula Balázs – „az apparátus nem szívesen alkalmaz olyan lehetőségeket, amelyekre nincs kifejezett felhatalmazás.”¹¹ Ott, ahol a közigazgatási szervek és a polgárok kapcsolata kevésbé formalizált és az állami funkciókban fokozottan van jelen a szolgáltatói jelleg, ott sokkal természetesebben és szélesebb körben használják a kapcsolattartás közösségi médiaplatformok nyújtotta lehetőségeit. Ide tartoznak elősorban az angolszász jogrendszer államai, különösen is az Amerikai Egyesült Államok közigazgatási rendszere. Amint a későbbiekben bemutatom, az Egyesült Államok jogrendszere igen korán és érzékenyen reagált

10 Vö. a sajtószabadságról és a médiatartalmak alapvető szabályairól szóló 2010. évi CIV. törvény [továbbiakban: Smtv.] 1., § 8. pontja.

11 CSÁKI-HATALOVICS Gyula Balázs: *A közösségi média felhasználási lehetőségei a közigazgatásban – nemzetközi elemzés*. In: HOMIČSKÓ Árpád Olivér: *A digitalizáció hatása az egyes jogterületeken*. Budapest, KRE ÁJK, 2020.

a közhatalom gyakorlóinak közösségi médiahasználati gyakorlatára, különös tekintettel az általuk ellenőrzött oldal (platformtól függően még fiók, profil megnevezés is használatos)¹² tartalommenedzsmentjére, vagyis a polgárok által közzétett tartalmak (önkéntes) korlátozására (törlésére).

Az Európai Unió intézményrendszerének és az egyes meghatározó vezetőinek közösségi média használatát áttekintve elmondható, hogy intenzív kommunikációt folytatnak az újmédia fórumain.¹³

A magyar közigazgatás szervezetrendszerével kapcsolatban csupán néhány – önkényesen kiragadott – példát emelek ki. A közigazgatás legfőbb szerveként a kormány¹⁴ több közösségi médiaplatformon is rendelkezik hivatalos oldallal.¹⁵ A közigazgatás általános hatáskörű területi szervei, a kormányhivatalok¹⁶ vagy egyes szerveik (osztályaik) szintén jelen vannak a közösségi médiaökoszisztémában. A szakigazgatási szervek közül is sokan jelen vannak a platformok uralta nyilvánosságban, a rendészeti igazgatást példaként hozva elmondható, hogy a rendőrség több közösségi platformon aktív.¹⁷ Az autonóm jogállású Médiatanácsnak szintén van Facebook oldala.¹⁸ A területi önkormányzatok közül szinte az a kivételes, amelynek nincs közösségi média elérése.¹⁹

Ugyanakkor az is megjegyzendő, hogy a politikusok is egyre aktívabbak a közösségi médiaplatformokon, ám a közzétett tartalmak jellege alapján megállapítható, hogy a platformokon megnyilvánuló tevékenységük kevésbé függ össze az állam működésével, a közigazgatási funkciókkal, sokkal inkább politikai jellegűek. Ez még akkor is igaz, ha például a miniszterelnök Facebook oldalán gyakran megjelennek a kormányzati tevékenységgel, mint

12 A közösségi médiaplatformok ugyan hasonló működési elveken szerveződnek, mégis önálló szolgáltatások, amelyek saját öndefiníciójuk, szolgáltatási tevékenységük leírása során különböző kifejezéseket használnak.

13 Pár példa az intézmények megjelenésére: Európai Bizottság: <https://www.facebook.com/EuropeanCommission/> (1 125385 követő), https://twitter.com/eu_commission (1,2 millió követő), Európai Parlament: <https://www.facebook.com/europeanparliament> (2625113 követő), <https://www.linkedin.com/company/european-parliament>, és <https://www.youtube.com/user/EuropeanParliament>, Európai Tanács: <https://twitter.com/eucouncil?lang=hu>. Az Európai Unió Tanács: <https://www.facebook.com/eucouncil/>

14 Vö. Magyarország Alaptörvénye 15. cikk (2) bekezdése.

15 <https://www.facebook.com/kormanyzat/>, https://twitter.com/kormany_hu és saját YouTube csatornával is rendelkezik: <https://www.youtube.com/user/kormanyhu>

16 Pl. <https://www.facebook.com/fejermegyeikormanyhivatal/>

17 <https://www.facebook.com/Rend%C5%91rs%C3%A9g-1533847040250119/>, https://twitter.com/police_HU,

18 <https://www.facebook.com/mediatanacs/>

19 Budapest főváros önkormányzatának „Budapest Városháza” című Facebook oldala: https://www.facebook.com/pg/budapestmindenkie/about/?ref=page_internal

közigazgatási tevékenységgel kapcsolatos tartalmak is. Erre jó példa, hogy a COVID-19 járvány idején a miniszterelnök számos kormányzati döntést (pl. veszélyhelyzeti rendeletek tartalmának lényegét a hivatalos lapban történő közzététel előtt) a Facebook oldalán jelentett be.

2. A nyilvánosság szerkezetének átalakulása és hatása szabályozásra

Az internetes kommunikáció elterjedésével olyan új (tömeg)kommunikációs platformok jelentek meg, amelyek kétségkívül jelentősen módosították a nyilvánosság korábban kialakult struktúráját. A technológiai fejlődés következtében az egymás közötti diskurzusoknak és a tömegkommunikációnak is új, korábban nem létező csatornái, közegei alakultak ki.²⁰ A tömegkommunikáció szerkezetére gyakorolt hatásában ennek a technológiai változásnak különösen nagy jelentősége van, hiszen a hagyományos nyomtatott és elektronikus média mellett olyan új eszközök elterjedését tette lehetővé, amelyek a korábbi korlátos hozzáféréshez képest bárki számára, szinte teljesen korlátlaná tették a nyilvánossághoz való hozzáférés lehetőségét. Mára nem csupán az online hírportálok és sok esetben az offline világ meghatározó médiumainak online kiadásai, hanem a többnyire a társadalomban alulról szerveződő, magánkezdemenyezésésként működtetett fórumok működtetői, a blogszféra és a közösségi média is meghatározó szereplői a hír- és tájékoztatási versenynek, sőt releváns versenytársaivá váltak a hagyományos nyomtatott lapoknak és az offline (lineáris) médiaszolgáltatásnak. Az interneten zajló kommunikációnak ugyanakkor számos, különböző megjelenési formája azonosítható, sőt az egyes közlések alkotmányossági szempontból más-más megítélés alá tartoz(hat)nak²¹. A szabályozásnak ebből fakadóan szükségszerűen differenciált megközelítést, a korlátozhatóság különböző mércéit kell alkalmaznia.

2.1. Őrségváltás a nyilvánosság kapujánál? – a hagyományos kapuőrök és a platformszolgáltatók

A hagyományos médiastruktúrában, ahol a tömegkommunikáció eszközei kezdetben a nyomtatott sajtótermékek, majd a technológiai fejlődéssel a rádiók és televízióműsor-szolgáltatók voltak, a médiához való (közvetlen)

20 UDVARY, Sándor: *Media revolution – Effects of technological development on freedom of expression*. In: Mátyás Kapa (szerk.): *Studia Iuridica Caroliensia* 2. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2007, 197–215.

21 Az egyes mércékről ld. TÖRÖK Bernát: *Szabadon szólni demokráciában. A szólásszabadság magyar doktrínája az amerikai jogirodalom tükrében*. Budapest, HVG Orac, 2018.

hozzáférés, vagyis az a lehetőség, hogy valaki valamely sajtótermékben, vagy médiaszolgáltatóban hallathassa a hangját, helyezhessen el tartalmat, kizárólag a kiadók, médiaszolgáltatók, illetve a szerkesztők döntésén alapult, leszámítva azokat a sajátos jogi hozzáférési eszközöket, amelyeket a jogalkotó kivételes esetekben biztosított.

A következő kérdés, hogy a vélemények közzétételét és a mások véleményéhez való hozzáférést biztosító, az interneten végbemenő, széles körű társadalmi folyamatot elősegítő szolgáltatók, amelyek meghatározó szerepet játszanak a (potenciálisan) minden korábbinál plurálisabb nyilvánosság megvalósulásában, milyen elbírálás alá esnek? Különös tekintettel terheli-e őket felelősség (és ha igen, milyen, ha pedig nem, akkor miért nem) a harmadik személyeknek általuk üzemeltetett felületeken elhelyezett tartalmiért? Ez a kérdés az internetes tömegkommunikáció kezdeti időszakában nem merült fel, hiszen hosszú ideig a webes technológia szabta keretek között nem volt mód közvetlen közzétételre, legfeljebb e-mail formájában, amely kétségkívül nem is jelent(ett) klasszikus értelemben vett 'közzétételt', és nem felel meg a tömegkommunikáció sajátos kritériumainak sem. Ez sokkal inkább az interperszonális kommunikáció egyik formája, amely tipikusan bipoláris (kivételesen, példának okáért körüzenet esetén lehetett multipoláris), és akkor a (tartalom) szolgáltató a nyilvánosságban megjelenő valamennyi tartalom tekintetében valamiféle szűrő, kapuőr szerepet tölthetett be. A kilencvenes esztendőök közepéig tehát csak olyan közlések jelenhettek meg a webes nyilvánosságban, amelyeket a szolgáltató valamilyen formában, de mindenkor saját tevékeny közreműködése segítségével (aktív, szerkesztői lépéssel) közzétett. A harmadik személyek által közvetlenül elhelyezhető tartalmak technológiájának megjelenésével (elsősorban a kommentek elhelyezését lehetővé tevő oldalak sorolhatók ide) a szolgáltatóknak ez a közzétételi monopóliuma és az abból fakadó feltétlen zsilipelő szerepe már nem volt abszolút, képződ(het)tek olyan tartalmak, amelyekkel megjelenés előtt nem került kapcsolatba a szolgáltató. Az internetes kommunikáció legújabb szerkezeti átalakulásával, a *web 2.0* megjelenésével pedig a tartalomszolgáltatók ezen kapuőr szerepe értelmetlenné vagy legalábbis – kevésbé erős ítéletet mondva – súlytalanná kezd válni. Abban az új társadalmi nyilvánosságban, amelyben a tömegkommunikációs tér egy meghatározott szegmentumában (az internetes kommunikációban) a közzététel automatikus, közvetlen, mindenféle közvetítői beavatkozástól független, a korábbi kapuőrök – elveszítve addigi évszázados szűrő funkciójuk lényegét – lassan nyugdíjba kényszerülnek. A funkció azonban új köntösben – és részben új tartalommal – újra megjeleni látszik az új technológiákban, így új kapuőrök – a keresőmotor-szolgáltatók, a *social media* üzemeltetői – kezdik

átvenni ezt a feladatot. A közvetítő-szolgáltatók (*intermediaries*), különösen a keresőmotor-szolgáltatók és a közösségi hálózatokat üzemeltető szolgáltatók forgalomirányító – vagy erősebb kifejezést használva tartalomszelektáló – tevékenysége a kapuőrök új korszakát hozta el. A helyzet azonban ezzel együtt is sokat változott: amíg korábban a tartalomszolgáltatók látták el a nyilvánosság összetételének karmesteri szerepét, amelyek tevékenysége többé-kevésbé jogszabályok alapján történt, az új *gatekeeper*-funkciót már különböző platformszolgáltatók és közvetítőszolgáltatók látják el, akiknek a működésére a korábbi jogi normák nem érvényesek.²²

Az online nyilvánosságban megvalósuló kommunikációs folyamatokban nem csupán a tartalmat előállító szolgáltatók (*content provider*) játszanak szerepet, hanem azon szolgáltatók is, amelyek a tartalmakat eljuttatják a közönséghez (*intermediaries, gate keepers, közvetítőszolgáltatók*). A hagyományos médiumok esetében is szükség van a tartalomközvetítőkre (műsorterjesztők) közreműködésére a tartalmak közönséghez való eljuttatása során.²³ A műsorterjesztők tevékenysége kimerül abban, hogy a médiaszolgáltatók által rendelkezésükre bocsátott audiovizuális médiatartalmat elektronikus hírközlő hálózatukon keresztül továbbítják. Az online tartalmak közvetítői, a közvetítőszolgáltatók, vagyis az új kapuőrök esetében más a helyzet. A közvetítőszolgáltatók a tartalmakat bizonyos szempontok szerint szelektálják, rangsorolják, hatást gyakorolnak érzékelhetőségükre. Ez a tevékenység a tartalomszerkesztés mértékét közel sem éri el, de túlmutat az egyszerű továbbítási tevékenységen, afféle sajátos, a tartalmak szabad áramlását befolyásoló forgalomirányító tevékenységként jellemezhető. A közvetítőszolgáltatók nagymértékben hatással vannak az online térben érzékelhető, vagyis a demokratikus diskurzusokban hatást kifejteni képes tartalmak (vélemények) összetételére, végső soron a közvélemény pluralitására. A nyilvánosság új kapuőrei sok esetben hatékonyabban (egyúttal észrevétlenebbül) képesek befolyásolni a nyilvánosságban érzékelhető tartalmak összetételét, mint az állam bármikor (akár a cenzúra bunkósbotjával) képes volt arra. A közvetítőszolgáltatók így nem megkerülhetők a szólás- és sajtószabadság 21. századi értelmezési keretének meghatározása során.

22 Vö. KLEIN Tamás: *A tárhelyszolgáltató „omnipotens” felelőssége, mint alkotmányjogi problematika: A harmadik személy tartalmáért való szolgáltatói felelősség az interneten.* In: KOLTAY András – TÖRÖK Bernát (szerk.): *Sajtószabadság és médiaajog a 21. század elején* 3. Budapest, Wolters Kluwer, 2016, 349-374.

23 Vö. CSERVÁK Csaba: *A digitalizáció hatása az alapjogok gyakorlására és érvényesítésére.* In: HOMICSKÓ Árpád Olivér (szerk.): *A digitalizáció hatása az egyes jogterületeken.* Budapest, KRE ÁJK, 2020, 64.

Az új kapuőrök jellegzetességei közül kiemelendő, hogy a tartalmakhoz való hozzáférés lehetőségéről már nem vagy nem kizárólag emberek döntenek, hanem a „döntések” egy jelentős részét algoritmusok hozzák meg. A szolgáltatók tartalomszűrési tevékenysége egyáltalán nem transzparens, többnyire sem a szűrési elvek, sem a folyamat nem ismerhető meg, valamint az sem, hogy emberek vagy gépek végzik-e a tartalomszelekciót. Eli Pariser – a később általam is tárgyalt szűrőbuborékok kapcsán – mutat rá, hogy „[a]mit most látunk, az az, ahogyan a hús-vér örök átadják a stafétabotot az algoritmikus öröknek. Az algoritmusoknak azonban nincs meg az a belső etikája, amit a szerkesztők használtak. Így, ha az algoritmusok fogják elrendezni a világot számunkra, ha azok döntenek el, hogy mit nézzünk meg és mit ne, akkor biztosítanunk kell azt, hogy ne csupán a relevancia szerint legyenek programozva. Biztosítanunk kell, hogy olyan dolgokat is megmutassanak, amelyek kényelmetlenek, provokatívák vagy fontosak.”²⁴ Pariser álláspontja a kényelmetlen, provokatív vélemények szükségességéről nem áll távol az Alkotmánybíróság 1992-től vallott felfogásától: a szabad kommunikációs folyamatban „helye van minden véleménynek, jónak és károsnak, kellemesnek és sértőnek egyaránt – különösen azért, mert maga a vélemény minősítése is e folyamat terméke”.²⁵

2.2. A közösségi médiaplatformok sajátosságai és néhány szabályozási kihívás

A közösségi médiaplatformoknak nincs generálisan érvényes, kanonizált, a jog számára használható definíciója. Jelen tanulmány fogalmi rendszerében közösségi médiaplatformnak tekintem azokat a szolgáltatásokat, amelyek lehetővé teszik, hogy a felhasználók saját (szerkesztett) tartalmakat tegyenek közzé és ugyanezen vagy más felhasználók elérhessék ugyanezeket a tartalmakat, amelyekből tájékozódhatnak. A közösségi médiaplatformok gyűjtőfogalma alá tartozónak tekintem elsősorban a szűk értelemben vett közösségi médiaszolgáltatásokat (pl. Facebook, Twitter), valamint a videó-megosztóplatform-szolgáltatásokat (pl. You Tube).

A közösségi médiaplatformok – elnevezésükkel ellentétben – nem tekinthetők jogi értelemben médiumoknak, vagyis médiaszolgáltatásoknak, hiszen annak egyik leglényegibb fogalmi eleme, tartalomszerkesztési tevékenység, esetükben nem értelmezhető. Az Európai Bizottság közleménye a közössé-

24 PARISER, Eli: Óvakodj az online szűrőbuboréktól. Idézi BARTÓKI-GÖNCZY Balázs: *Az online közvetítő szolgáltatók mint az információhoz való hozzáférés új kapuőrei*. Doktori értekezés. PPKE JÁK Doktori Iskola, Budapest, 2017, 115.

25 30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992. 167.; 179.

gi médiaplatformok számos pozitív hatását emeli ki, többek között, hogy bővítik a fogyasztók számára a választékot, és ezáltal hozzájárulnak az ipar versenyképességének javításához és a fogyasztói jólét emeléséhez, emellett lehetőséget teremtenek a polgároknak arra, hogy fokozottabban vegyenek részt a társadalomban és a demokráciában, oly módon, hogy különösen a fiatalabb generációk számára és a határokon átívelő módon elősegítik az információhoz való hozzáférést.²⁶ Mindebből az a következtetés vonható le, hogy a közösségi médiaplatformok forradalmasították az információhoz való hozzáférést.²⁷ Ugyanakkor a pozitív és a Bizottság által is kiemelt előnyök mellett a platformgazdaság ezen új, a nyilvánosság szerkezetét megváltoztató szolgáltatói, számos a jogtudományi gondolkodás és a jogi szabályozás számára is megoldandó kihívást generáltak. Ilyen megoldásra, a jogi szabályozás válaszára váró jelenségek többek között a szűrőbuborék és az álhírek nyilvánosságot dezintegráló jelensége, vagy a felhasználói anonimitás problémája. Ezek közül a terjedelmi korlátokra és a kutatás fókuszpontjára tekintettel, a szűrőbuborék-elméletére és a *fake news* problémára térek ki.

A közösségi platformok *differentia specificája*, hogy a közzétett tartalmakat többnyire a felhasználóikból álló közösség hozza létre és szerkeszti. A kifejezés (*social media*) 2006-ban terjedt el, amikor a Wikipedia, amely maga is egy közösségi média, először definiálta a jelenséget: „[...] a közösségi média az a média, amit elsődlegesen egy közösség, mint csoport formál, közösségi szinten, nem pedig írók, újságírók és a médiavállalatok összessége. [...]” 2015-ben az Encyclopædia Britannica által szerkesztett Merriam–Webster úgy határozta meg a közösségi médiát, mint az elektronikus kommunikáció ama formája, amelyen keresztül az emberek online közösségeket hoznak létre abból a célból, hogy információkat, ötleteket és személyes üzeneteket osszanak meg.²⁸ A közösségi médiaplatformoknak ugyanakkor nincs generálisan érvényes, elfogadott definíciója. Magam közösségi médiaplatformnak tekintem azokat a szolgáltatásokat, amelyek lehetővé teszik, hogy a felhasználók saját (szerkesztett) tartalmakat tegyenek közzé, és ugyanezen vagy más felhasználók elérhessék ugyanezeket tartalmakat, amelyekből tájékozódhatnak. A közösségi médiaplatformok gyűjtőfogalma alá tartozónak tekintem elsősorban a szűk értelemben vett közösségi médiaszolgáltatásokat (például Facebook, Twitter), a videomegosztóplatform-szolgáltatásokat (például You Tube). A közösségi médiaplatformok elnevezésükkel ellentétben nem tekinthetők jogi értelem-

26 Közlemény 2. pont.

27 Közlemény 6. pont (Következtetések).

28 Merriam-Webster: *Dictionary and Thesaurus*. www.merriam-webster.com. (2018. december 21.)

ben médiumoknak, vagyis médiatartalom-szolgáltatásoknak, hiszen azok egyik leglényegibb fogalmi eleme esetükben hiányzik: tartalomszerkesztési tevékenységet nem végeznek.

Mindezekre tekintettel a közösségi médiaplatform szolgáltatók magukat technológiai cégeknek tekintik, vagyis amit szolgáltatásként nyújtanak, az egy semleges platform, és nincs köze ahhoz, hogy a felhasználói mire és hogyan használják.²⁹ Ugyanakkor először a 2016-os amerikai elnökválasztás kampányban, majd a Cambridge Analytica botrány kirobbanása után egyre több kritika érte a közösségi médiaplatformokat (elsősorban a Facebookot), mondván nem tettek semmit a valótlan hírek terjedésének megakadályozása érdekében és az elnök választási kampányban a platformon keresztül megvalósított orosz titkosszolgálati beavatkozás ellen. Ezeket a kritikákat a politikai diskurzus súlyos torzulását előidéző folyamatok elleni tétlenség váltotta ki, és ezekre a Facebook rendre a semleges technológiai szolgáltató szerepében válaszolt, mivel tisztában volt a kérdés tétjével: amennyiben nyilvánosan, a politikai közvitákat érdemben befolyásoló, aktívabb szolgáltatói magatartást tanúsít, azzal feladja kényelmes pozícióját, és elismerve tevékenységében a szerkesztés bizonyos fokú meglétét, maga adna muníciót a jogalkotó kezébe a közérdekű elvárások megfogalmazására. Tegyük hozzá, a Facebook korábban sem volt semleges technológia szolgáltató, hiszen szolgáltatásának lényeges eleme az algoritmusok által vezérelt személyre szabott hírfolyam generálás.

3. A közösségi médiaplatformszolgáltatók közérdekű kötelezettséggel való megterhelésének lehetősége – köz fórum-e a közösségi média? – Az amerikai példa

Az Egyesült Államokban több olyan bírósági ügyben született ítélet, amelyek tétje a platformon elérhető tartalmakhoz való hozzáférésnek az Első Alkotmánykiegészítésből levezethető alkotmányos jogként való elismerése volt. Mindannak ellenére, hogy megoszlanak a vélemények a közösségi médiaplatformok áldásai vagy éppen negatív hatásai tekintetében, az vitán felül kijelenthető, hogy ezek a szolgáltatások a nyilvános kommunikációnak, a közvitának, vagyis a társadalmi diskurzusoknak új, folyamatosan növekvő jelentőségű fórumai. Abban már megoszlanak a vélemények, hogy a platformon folytatott kommunikáció a magánkommunikáció körébe tartozik-e, vagy a társadalmi közvita egyik fórumaként kell tekinteni rá. Amennyiben a társadalmi diskurzusok sajátos terepeként tekintünk a platformokra, úgy az ott megjelenő tartalmakhoz való hozzáférés kérdése felértékelődik.

29 Vö. KOLTAY i. m. 203.

3.1. Előkérdés – a közösségi médiához való hozzáférés korlátozhatósága a Packingham v. North Carolina ügyben

Egy észak-karolinai bírósági ítélet foglalkozott először azzal a kérdéssel, hogy ki lehet-e valakit zárni generális jelleggel egy (konkrét) közösségi médiaplatform (a Facebook) szolgáltatásaiból. A Packingham v. North Carolina ügy történeti tényállása szerint egy Lester Gerard Packingham nevű, pedofiliáért jogerősen elítélt és büntetését letöltő polgár³⁰ regisztrálni akart a Facebook közösségi médiaplatformra, ám a szolgáltató felhasználói regisztrációját elutasította egy észak-karolinai jogszabály miatt, amely megtiltotta a regisztrált szexuális ragadozóknak (*registered sex offender*), hogy ilyen szolgáltatásokat felhasználóként igénybe vegyenek.³¹ Packingham úr ezt követően fordult a bírósághoz, hogy az ügyet végső fokon a szövetségi Legfelsőbb Bíróság elvi jelentőségű verdiktje döntse el.

Az észak-karolinai jogszabály célja lényegében egy előzetes védelmi intézkedés fenntartása volt, amely azt a célt szolgálta, hogy megakadályozza a regisztrált szexuális bűnözőket abban, hogy könnyedén kapcsolatba tudjanak lépni gyermekekkel, vagyis a potenciális áldozatokkal.³² Az ügy két évtizeddel a Reno v. American Civil Liberties Union ügy³³ után került a szövetségi legfőbb bírói fórum elé, amely szintén a gyermekek káros online tartalmakkal szembeni védelmét célzó szabályok vizsgálatát jelentette, és amely az első olyan szövetségi Legfelsőbb Bíróság által tárgyalt ügy volt, amely az interneten keresztül terjesztett tartalmak szólásszabadsági vonatkozásait vizsgálta. A Reno v. ACLU ügyben a szövetségi Legfelsőbb Bíróság egyértelművé tette, hogy önmagában nem lehet általános jelleggel korlátozni bizonyos online tartalmakat a felnőttek vonatkozásában is, kizárólag arra való tekintettel, hogy azok a tartalmak a gyermekek számára károsak lennének. Két alkotmánybíró ugyanakkor felvetette, amennyiben az online térben létre lehet hozni egy felnőtt övezetet (*adult zone*), amelyet a gyermekek hozzáféréstől egy hatékony átjáró technológia (*gateway technology*) véd, úgy lehetséges, hogy a „felnőtt zónákon” kívül már alkotmányos lehetne bizonyos tartalmak szélesebb körben való korlátozása.

30 Lester Gerard Packinghamet 21 éves főiskola hallgatóként egy 13 éves lánnyal létesített szexuális kapcsolatot. Mivel ez a cselekmény kiskorú elleni bűncselekménynek minősült, Packingham urat kötelezni kellett, hogy regisztrálja magát a „sexoffender” státusra, amely akár több mint 30 évig is fennállhat.

31 North Carolina Gen. Stat. Ann. §§14–202.5.

32 North Carolina Gen. Stat. Ann. §§14–202.5(a) - (e) (2015).

33 Reno v. American Civil Liberties Union, 521 U.S. 844 (1997). A Reno v. ACLU ügyben a John Paul Stevens bíró leírta, hogy vannak különbségek az online kommunikáció és a kommunikáció más formái között.

A Packingham-ügyben a szövetségi Legfelsőbb Bíróság kifejtette, hogy a cybertér és általánosságban az internet egy „hatalmas demokratikus fórum” (*vast democratic forum*), különösen igaz ez a közösségi médiaplatformokra, amelyek közül legalább egy platformon 10 amerikai polgárból 7 jelen van.³⁴ A szövetségi Legfelsőbb Bíróság ebből az elvi kiindulópontból kezdte meg vizsgálódását.

Annak következtében, hogy a szövetségi Legfelsőbb Bíróság az online teret egy fizikai térhez hasonlította, olyan helyzetet teremtett, amelyben vizsgálhatóvá vált az amerikai alkotmányos gyakorlatban használt közfórum doktrína (*public forum doctrine*) alkalmazhatóságának kérdése.

Az amerikai alkotmányos gyakorlatban a közfórumnak három sajátos és a szólásszabadság korlátozását eltérő mértékben megengedő típusa különböztethető meg. A legszélesebb szabadságot biztosítják azok a közfórumok, amelyek többek között arra vannak rendelve, hogy a polgárok kifejthessék álláspontjukat. Ilyenek a közparkok, terek, utcák, ahol amellett, hogy a polgárok közlekednek, piknikeznek, különböző témájú beszédeket, tüntetéseket és felvonulásokat is tartanak. Ezek a közfórumok tehát elsősorban a szólásszabadság céljára (is) rendelt terek. A második csoportba tartoznak az ún. kijelölt közfórumok, amelyek ugyan nem hagyományos terei a szólásszabadságnak, de ilyen célra is használhatók (előadóterem, plázák stb.). A kijelölt közfórumok tekintetében már korlátozottabb a szólásszabadság védelmi köre, és használatuk bizonyos hozzájáruláshoz köthető. A harmadik közfórum csoportba tartoznak azok a helyek, amelyek kifejezetten nem arra a célra rendelték, hogy ott a polgárok szabadon megnyilvánuljanak, ám arra számos esetben mégis sor kerülhet. Ilyen helyek például a kórházak, börtönök.³⁵ Ebben a közfórumfelosztásban a szövetségi Legfelsőbb Bíróság (*Supreme Court*) a közösségi médiaplatformot a hagyományosan a véleményartikulálásra szolgáló csoportba sorolta. Ugyanakkor talán életszerűbb lenne a második csoportba sorolni, amelyre egy párhuzamos indokolás is utal.³⁶

A szövetségi Legfelsőbb Bíróság ítéletében az online teret olyan modern köztérnek nyilvánította, ahol közösségi véleménycseré zajlik. A Legfelsőbb Bíróság az észak-karolinai jogszabály érintett rendelkezését a szólásszabadság korlátozásának minősítette, és a szólás korlátozásának nem kellően szűkre szabott korlátozására tekintettel az Első Alkotmánykiegészítésbe ütközőnek találta.³⁷

34 Packingham ítélet 5.

35 Vö. POST, Robert C.: Between governance and management: the history and theory of the public forum. *UCLA Law Review*, 1987. 1713.

36 Samuel Alito bíró párhuzamos indokolása.

37 Packingham ítélet 9–10.

3.2. Az elnöki Twitter-fiók alkotmányos megítélése – a Knight First Amendment Institute v. Trump ügy

Egy másik ügy alperesei Donald Trump, az USA elnöke és két közvetlen munkatársa volt. Trump elnök a @realDonaldTrump Twitter oldalán számos nyilatkozatot, megnyilvánulást tesz közzé elnöki minőségében. A Columbia Egyetemen működő Knight First Amendment Institute által képviselt hét felperes azért perelte be az elnököt és két közvetlen munkatársát, akik szerkesztették a @realDonaldTrump Twitter-fiók tartalmait, mert miután egyes Twitter-bejegyzésekhez bíráló tartalmú kommentet fűztek, az elnöki Twitter-fiókhoz való hozzáférésüket blokkolták. A korlátozást egy közfórumhoz való hozzáférés korlátozásának állították, arra hivatkozva, hogy az elnöki megnyilvánulások hivatalos nyilatkozatoknak (*official statements*) minősülnek.

A felperesek képviseletét ellátó intézet álláspontja szerint a köztisztviselők (*public officials*) közösségi médiaplatformokon működtetett fiókjai mára a kormánypolitika megvitatásának legjelentősebb fórumai közé tartoznak. A felperesi igénynek megfelelő ítélet pedig biztosítani fogja, hogy a polgárok ne legyenek kizárva ezekből a politikai diskurzusok szempontjából jelentős fórumokból, csupán eltérő nézőpontjuk, véleményük miatt, és azt is, hogy a közhivatalnokok ne szigetelhessék el magukat választóik kritikájától. A döntés segít biztosítani a digitális terek integritását és vitalitását, amelyek egyre fontosabbak a demokráciák számára.³⁸

A konkrét ügy egyik– és témánk szempontjából is – kiemelt jelentőségű elvi kérdése volt, hogy különböző jogi megítélés alá esnek-e a közhatalmat gyakorló személyek, szervezetek közösségi média felületei és ezzel szoros összefüggésben szigorúbb közérdekű elvárások fogalmazhatók-e meg működtetésükkel kapcsolatban. Az alperesi oldal is érzékeltette ennek a kérdésnek a jelentőségét, ezért a perben mindvégig hangsúlyosan hivatkozott arra, hogy Trump elnök Twitter fiókját még elnökké választását megelőzően, magánszemélyként (befolyásos üzletemberként) hozta létre.

A közhatalom, az állami adminisztráció formális vagy informális megnyilvánulásai ugyanakkor minden esetben kiemelt jelentőséggel súllyal meg a demokratikus diskurzusokban, vitákat generálnak, a párbeszédben résztvevők

38 Jameel Jaffer, a Knight Intézet ügyvezető igazgatójának nyilatkozata, aki márciusban a másodfokú ítélet meghozatala előtt vitatta az ügyet, lásd Knight First Amendment Institute at Columbia University: Second Circuit Holds that President Trump Violated First Amendment by Blocking Critics on Twitter, <https://knightcolumbia.org/news/second-circuit-holds-president-trump-violated-first-amendment-blocking-critics-twitter>, (2019. július 10.).

megnyilvánulásait befolyásolják. A Twitter különösen is alkalmas eszköze a politikai viták virtuális lefolytatásának,³⁹ hiszen fiók üzemeltetője által megfogalmazott álláspont (*tweet*) egyfajta tézisül szolgál egy adott téma megvitatásához, amelyre a diskurzusba bekapcsolódók reflektálhatnak (*retweet*) és vitathatják a korábban megfogalmazott tézis helytállóságát (antitézis). Az így kialakuló interakció eredményeként az egymásba kapcsolódó és egymásra reflektáló bejegyzések láncolata alkotja az adott diskurzus tekintetében a szintézist.

Az ügyet tárgyaló New York állami déli kerületi bíróság ítéletében⁴⁰ megvizsgálta a közfórum doktrína alkalmazhatóságát az elnöki közösségi médiaplatform relációjában, és az elnöki Twitter-fiókot a második közfórum típusba sorolta, vagyis olyan kijelölt, korlátozott közfórumnak minősítette, amelyben való részvételétől, beleértve a bejegyzések követését és az azokhoz kapcsolódó véleményartikulálást, senkit nem lehet pusztán azon az alapon eltiltani, hogy nem értenek egyet az elnök véleményével, és azt kritizáló, bíráló álláspontot fogalmaznak meg. Természetesen – tegyük hozzá – az már merőben más helyzetet jelent, ha a kritikus vélemény egyúttal a szólásszabadság korlátaiba is ütközik, például a bejegyzés tartalma személyiségi jogot sért, egyes társadalmi csoportok ellen gyűlöletre uszít, vagy más bűncselekményt valósít meg.

Az elnök a kerületi bíróság ítélete után ugyan feloldotta a felperesek blokkolását, ám fellebbezett az ítélet ellen. A másodfokú fellebbviteli bíróság megerősítette a kerületi bíróság döntését, és rámutatott arra, hogy miután az elnök kiválasztott egy platformot, és azt megnyitotta interaktív kommunikációs térként a felhasználók és a résztvevők milliói számára,⁴¹ nem zárhatja ki szelektív módon erről a platformról azokat, akik nem értenek egyet az ő nézeteivel.⁴² Tegyük hozzá az elnök hivatalba lépésekor egyértelművé tette, hogy az elnöki feladataival kapcsolatos kommunikációnak, tájékoztatásnak meghatározó felületeként tekint közösségi média fiókjára.⁴³

39 A Twitter elsődlegesen közéleti témák meg/kibeszélése köré épül.

40 Knight First Amendment Institute at Columbia University v. Trump (1:17-cv-05205) District Court, S.D. New York

41 A @realDonaldTrump Twitter-fióknak a tanulmány kéziratának lezárásakor (2020. június 6.) közel 82 millió követője volt.

42 Knight First Amendment Institute at Columbia University v. Trump, United States Court of Appeals for the Second Circuit, August Term 2018, July 9, 2019, No.18-1691-cv.

43 Az oldal egyébként mind formai szempontból, mind az ott elhelyezett tartalmak tekintetében azt az üzenetet hordozza, hogy az egy hivatalos állami kommunikációs csatorna, Formai szempontból Trump affiliácójaként az „Amerikai Egyesült Államok 45. elnöke” meghatározás szerepel, a tartalmak döntő többsége pedig az elnöki tevé-

A fellebbviteli bíróság egyértelművé tette, hogy az elnök sajátos közhatalmi státusa (ő az Amerikai Egyesült Államok elnöke) szorosan összefügg a Twitter-fiók közfórum jellegének megítélésével. Trump elnök még jóval elnöksége előtt, 2009 márciusában hozta létre a @realDonaldTrump című felhasználói fiókját. Azt senki – így a felpereseket képviselő szervezet és a másodfokon eljáró bíróság – sem vitatta, hogy mielőtt Trumpot elnökké választották, vagyis amikor még nagyvállalkozó (magánszemély) volt, a fiókja bizonyosan nem minősült kijelölt közfórumnak. A bíróság a továbbiakban azt is kimondta, hogy attól az időponttól kezdve, hogy Trump elhagyja hivatalát, fiókja ismét visszatérhet eredeti státusához. Ezzel szemben a fellebbviteli bíróság azt is egyértelművé tette, hogy a konkrét ügyben folyamatban lévő peres eljárás arra vonatkozik, hogy a felhasználói fiók elérésében az elnök és közvetlen munkatársai (a per további alperesei) akkor akadályoztak meg polgárokat, amikor az elnök hivatalban van.⁴⁴

3.3. A megyei önkormányzat felügyelőbizottsága elnökének hivatalos Facebook oldala és a közvita szabadsága – a Davison v. Randall ügy

Egy másik amerikai esetben egy helyi választott tisztségviselő közösségi médiahasználatára, illetve az ott zajló kommunikáció egyes véleményeinek korlátozása került a fókuszba. A történeti tényállás szerint Phyllis J. Randall a virginai Loudon megye önkormányzat felügyelőbizottságának elnöke volt és több Facebook oldalt is működtetett, ezek között volt magánprofil és olyan oldal is, amelyet hasonlóan Trump elnök Twitter oldalával, közhatalmi funkciójára tekintettel működtetett, mint a Felügyelőbizottság elnöke („Chair Phyllis J. Randall” Facebook Page, the „Chair’s Facebook Page”).⁴⁵ Az oldal leírásában kifejezetten jelezte, hogy ez az oldal egy hivatalos kormányzati felület, amelynek célja azon közösségi ügyek megvitatása, amelyek kapcsolódnak az érintett közhatalmi szerv tevékenységéhez. Az oldal kvázi közfórum jellegét tehát maga a létrehozója hangoztatta. Ugyanakkor azt előzetesen jelezni kell, hogy a Facebook hálózati szerkezete alapján nem magánszemélyhez kapcsolódó oldalt kizárólag egy magánszemély profilján keresztül lehet létrehozni és működtetni. A platform szolgáltatója ezt többek között azzal magyarázza,

kenységével függ össze.

44 Knight First Amendment Institute at Columbia University v. Trump, United States Court of Appeals for the Second Circuit, August Term 2018, July 9, 2019, No.18-1691-cv. 6., 10–14. bek.

45 A Facebook oldal jelenleg is megtalálható, ld. <https://www.facebook.com/Chair-Phyllis-J-Randall-1726409590911855/>,

hogy ezzel is igyekeznek korlátozni a fantomszervezetek, trollok megjelenését a Facebook ökoszisztémában. Ennek a körülménynek – nem véletlenül tértem ki rá – még jelentősége lesz a bírósági ítéletben.

A hivatalos oldalra érkező kommentek közül voltak az eredeti bejegyzéseket támogatók és opponálók, a felügyelőbizottság és vezetője munkáját dicsérő és kritikusan megítélő vélemények. Egy szélesebb tanácskozás keretében Davison, aki már korábban is több esetben fogalmazta meg kritikáját, éles hangú bírálatot tett közzé, amelynek következtében a felek között egy érzelmektől sem mentes vita alakult ki. A vita tárgya alapvetően közéleti jellegű volt. Ezt követően az alperes törölte a teljes párbeszédet, amire a felperes – miután hiába kérte a véleményét tartalmazó kommentek újbóli megjelentetését – szólásszabadságának sérelmére hivatkozva bírósághoz fordult. A jogerős bírósági ítélet megállapította, hogy a „felügyelőbizottság elnökének oldala” nem csak címében, de tartalmában is helyi közügyekkel kapcsolatos témákat jelenített meg és a felügyelőbizottság, mint testület, és elnöke közérdekű tevékenységével függött össze. Az ítélet kifejezetten kitért arra a kérdésre, hogy a diskurzus, illetve a nyilvánosság-fórum jellege független a közösségi médiaplatform szolgáltatás egyes technológiai adottságaiból fakadó formális körülményektől. A Facebookon ugyanis kizárólag – amint arra az előző bekezdésben utaltam – elvileg (szabályosan) csak egy valóságos természetes személy által létrehozott profil közbejöttével lehet szervezet céljaira használt oldalt létrehozni, ez azonban nem jelenti azt, hogy az oldalon zajló a magánkommunikáció körébe tartozik.

A richmondi negyedik kerületi fellebbviteli bíróság jogerős ítéletében⁴⁶ a Randall által használt (az elnök Facebook oldala megjelölésű) oldalról megállapította, hogy alapvetően a közérdekű vitáknak biztosít fórumot, vagyis közfórum. Erre tekintettel a fellebbviteli bíróság az Első Alkotmánykiegészítés által védett demokratikus diskurzusok sérelmét állapította meg az egyes közügyekre irányuló, közérdekű vita korlátozása, konkrét esetben Davison hozzászólásainak törlése kapcsán.⁴⁷ Az ítélet tehát egyértelműen közfórumnak minősítette a politikus oldalát. A platformot (amelyen a vizsgált oldal otthonra talált), mint önálló szolgáltatást azonban nem minősítette a jogerős ítélet közfórumnak, hiszen szolgáltatója nem állami szereplő, amelynek az egyenlő hozzáférést biztosítania kellene a tulajdonában álló fórumon.⁴⁸

46 Davison v. Randall, No. 17-2002 (4th Cir.).

47 Az ítélet részletes elemzését ld. Henry H. Perritt Jr.: Digital Communications Law, New York, Wolters Kluwer, 2020. 6-26. [Public Fora].

48 Vö. KOLTAY i. m. 306.

3.4. Az amerikai bírósági gyakorlatból prognosztizálható következmények

A Trump és a Randall ügyekben hozott ítéletek elsősorban azon az alapon állapították meg az Első Alkotmánykiegészítés megsértését, hogy a fiók vagy oldal szerkesztője, a tartalmak közzé tevője közhatalmat gyakorló személy. Álláspontom szerint azonban alkotmányossági szempontból fontosabb az adott közösségi médiaplatformon, vagy szűkebben egy konkrét felhasználói profilon, fiókon zajló diskurzus jellege, magánkommunikációs vagy éppen közvitákat érintő természete, mintsem önmagában az a tény, hogy ki a fiók vagy profil tulajdonosa, üzemeltetője. Vagy talán még pontosabb, ha úgy fogalmazom meg az elvi tételt, hogy a közhatalmat gyakorlók esetében a közfórum jelleg elismerése főszabályként indokolt, de ez nem zárja ki, hogy más esetekben, egy nem közhatalmat gyakorló személy által szerkesztett profil, fiók tartalma, tematikája, az ott folyó diskurzusok jellege miatt ne lehetne kijelölt közfórumnak minősíthető. Ugyanakkor az Első Alkotmánykiegészítés értelmezési hagyománya a korlátozás tilalmát az állami szervek tekintetében mondja ki, és ezt árnyalja a közfórum doktrína, amely a közvita feltételeinek biztosítását – bizonyos esetekben – nem állami szereplőkre is kiterjeszti.

A Randall ügyben hozott ítéletben – ha figyelmesen olvassuk – már az általam felvillantott értelmezési keret is előrevetíthető. Ugyanakkor azt is figyelembe kell venni, hogy – bár az USA jogrendszere precedens alapú – az ítéletet egy alsóbb fokú bíróság hozta. A kiterjesztő értelmezés szélesebb körű érvényesüléséhez leginkább egy Supreme Court megerősítésre lenne szükség. A szövetségi Legfelsőbb Bíróság legutóbb éppenséggel ezzel az értelemzéssel ellentétes döntést⁴⁹ hozott, amikor egy közhasználatú, de magántulajdonú kábeltelevíziós csatorna (Manhattan Neighborhood Network), egyes véleményeket szerkesztői döntés alapján nem engedett nyilvánosságához. A Supreme Court megállapította, hogy az Első Alkotmánykiegészítés védelme nem terjed ki az ilyen magántulajdonú szolgáltatók szerkesztői döntéseire. Bár ezeknek a csatornáknak kiemelt szerepe van abban, hogy minél többen fejthessék ki álláspontjukat a műsorokban, mégsem tekinthetők közintézményeknek, így nincs is alkotmányos kötelezettségük arra nézve, hogy mindenkit megszólalási lehetőséghez, vagyis az általuk biztosított nyilvánosságához való hozzáféréshez juttassanak. Ez a döntés ugyan egy hagyományos mediaszolgáltató vonatkozásában született, de – ahogy Koltay András is megjegyzi – a közösségi médiaplatformokra „is értelmezni és alkalmazni lehet, legalábbis az amerikai jogrendszer tekintetében.”⁵⁰

49 Manhattan Community Access Corp. v. Halleck, No. 17-1702, 587 U.S. (2019).

50 KOLTAY i. m. 306.

A fent ismertetett ítéletek nem foglalkoztak kifejezetten a közösségi médiaplatformszolgáltatók közérdekű kötelezettségével, hiszen egyik esetben sem volt peres fél a szolgáltató, és a bíróságok nem is állapítottak meg kötelezettséget vonatkozásukban. Az első esetben egy tagállami jogszabály alkotmányosságának vizsgálata, a másodikban pedig egy konkrét, a közösségi médiaplatform szolgáltatója keretében működtetett fiók szerkesztőjének alkotmányos kötelezettségének megállapítása volt az eljárás alapja csakúgy, mint a harmadik estében. Ugyanakkor annyi kétséget kizáróan megállapítható, hogy az ítéleteknek a közösségi médiaplatformok társadalmi nyilvánosságban elfoglalt szerepével kapcsolatban kifejezett megállapításai legalábbis egy lépéssel közelebb vitte az amerikai alkotmányos rendszert ahhoz, hogy ezen szolgáltatókat a szólásszabadság érvényesülésének érdekében alkotmányosan igazolható kötelezettségekkel terhelje meg, vagyis az Első Alkotmánykiegészítésből fakadó alkotmányos követelményeket a szolgáltatóknak a szolgáltatás érdemével összefüggő magánjogi jogviszonyaira – vagyis horizontális hatállyal – is kiterjessze. Ennek azonban ellentmond a Manhattan Community Access Corp. v. Halleck ügyben hozott SC ítélet.

A Trump és a Randall ügyekben hozott jogerős ítéletek alapján az is egyértelmű, hogy a közhatalmat gyakorló szervekkel és személyekkel szemben érvényesül az az alkotmányos kötelezettség, hogy a közügyek szabad vitájának szabadságát a lehető legszélesebb értelemben biztosítsák és ne hozzanak olyan intézkedéseket, amelyek hatásukban az egyén szólásszabadságát és a polgárok tájékozódáshoz való jogát korlátoznák.

4. A közösségi médiaplatformok formálódó Európai szabályozása – az első lépés

Az Európai Unió bár számos politikai dokumentumban foglalkozott a közösségi médiaplatformokkal, a szabályozás terén eddig kevés kézzel fogható eredmény valósult meg. Az audiovizuális médiaszolgáltatásokról szóló 2018-as módosítása a közösségi médiaplatformok egy sajátos szolgáltatástípusát, a videómegosztóplatform-szolgáltatásokat (*video-sharing platform service*) vonta az európai audiovizuális médiaszabályozás tárgyi hatálya alá. Ezzel a szabályozói lépéssel az európai jogalkotás merőben más útra lépett, mint azt az USA esetében láttuk. Az érintett szolgáltatástípust szűkebben határozta meg, azonban a közösségi médiaplatformok egy sajátos típusát az európai médiaszabályozás tárgyi hatálya alá vonta.⁵¹

51 A szabályozás részleteiről ld. SORBÁN Kinga: A videomegosztó platformok európai szabályozásának aktuális kérdései. *Médiakutató*, 2018/1, 9-20.

A videómegosztóplatform-szolgáltatás olyan sajátos online tartalommegosztást biztosító szolgáltatás, amely felhasználói részére tárhelyet szolgáltat egyes videótartalmak közzétételére és egyúttal másoknak hozzáférést enged ezekhez a tartalmakhoz. Az így közzétett audiovizuális tartalmak külső megjelenésükben valójában azonosak bármely más, a (tagállami) médiaszabályozások tárgyi hatálya alá tartozó audiovizuális médiatartalommal.

A videómegosztóplatform-szolgáltatásokra vonatkozó egységes európai szabályozási keret megalkotása egészen az AVMS irányelv 2018-ban lezárult revíziójának a hatályba lépéséig váratott magára.⁵² A hosszú kodifikációs folyamat eredményeként az audiovizuális tartalmakkal összefüggő közvetítőszolgáltatások közül elsőként a videómegosztóplatform-szolgáltatások kerültek a legközelebb az audiovizuális médiaszolgáltatásokhoz. Az AVMS irányelv megreformált normaszövege messzemenőig figyelembe veszi a szolgáltatás sajátos jellegét, és annak megfelelően egyrészt lehetővé teszi, hogy a tagállamok olyan kötelezettségeket telepítsenek a videómegosztóplatform-szolgáltatókra, amelyek elősegítik a fogyasztók káros tartalmaktól való megóvását, másrészt nem szakít az Elektronikus kereskedelmi irányelv⁵³ korlátozott felelősségi (felelősség alóli mentesülési) rendszerével.⁵⁴ A videómegosztóplatform-szolgáltatás így a felülvizsgált irányelv rendszerében továbbra sem minősül audiovizuális médiaszolgáltatásnak, hanem egy új szolgáltatási kategóriaként kerül meghatározásra. Mindez azonban kizárólag a videómegosztóplatform-szolgáltatóra mint a közösségi médiaplatformszolgáltatóra igaz, a szolgáltatás útján hozzáférhetővé tett tartalom előállítójára, terjesztőjére (lényegében a tartalomszolgáltatóra) nem vonatkozik, hiszen az általa nyújtott szolgáltatás megfelelhet az audiovizuális médiaszolgáltatás fogalmának.⁵⁵ A videómegosztóplatform-szolgáltatók tehát azok a sajátos közösségi médiaplatformszolgáltatók, akikre az Európai Unió a médiaszolgáltatókhoz hasonló szabályokat fogadott el. Ennek nyilvánvaló oka, hogy a szolgáltatás mára nagyban közelít a szerkesztői felelősséggel járó médiaszolgáltatáshoz, de még több vonatkozásban nem feleltethető meg annak. A jövőre nézve a leglényegesebb kérdés, hogy a technológiai fejlődés (különösen

52 Az AVMS irányelv módosítása 2018. december 18-án került kihirdetésre az Európai Unió hivatalos lapjában és a kihirdetést követő huszadik napon lépett hatályba.

53 A belső piacon az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások, különösen az elektronikuskereskedelem, egyes jogi vonatkozásairól („Elektronikus kereskedelemről szóló irányelv”) irányelv 12-14. cikk.

54 A videómegosztóplatform-szolgáltató érdemi, a hagyományos értelemben vett szerkesztői tevékenységet nem végez, sajátos tartalmakat érintő forgalomirányítói tevékenysége pedig nem olyan mértékű, hogy a korábbiakhoz képest lényegesen szigorúbb felelősségi szabályokkal kelljen szembenéznük.

55 Vö. SORBÁN i. m. 12.

a konvergencia) hatására az egyes közösségi médiaplatform szolgáltatások mennyiben hasonulnak tevékenységük és a rájuk alkalmazható jogi szabályok alapján a médiaszolgáltatásokhoz, végső soron (és alkotmányjogi szempontból elsődlegesen) mennyiben alkalmazandó tevékenységükre a sajtószabadság, és mennyiben hárul rájuk a tartalomszolgáltatókat terhelő kötelezettségek sora, különösen a mások szólásszabadságának a biztosítása. Minél inkább közelítenek tevékenységükben a klasszikus médiaszolgáltatókhoz, a válasz megadása annál egyszerűbb.

5. A közösségi médiaplatformok működésével kapcsolatos dezintegráló jelenségek

5.1. A személyre szabott tartalomkínálat csapdája – szűrőbuborék

Az internet technológiája hatására intenzív mértékben kitáguló nyilvánosság talán legcsalárdabb ígérete az volt, hogy az infrastrukturális szűkösség megszűnésével, a materiális korlátok eltűnésével a hozzáférés korlátlanága is bekövetkezik, és a minden korábbi platformhoz képest demokratikusabb internetes nyilvánosság amellelt, hogy materiális értelemben korlátlan, még ingyenes is. Mára azonban széles körben elfogadott az a felismerés, hogy az online nyilvánosságban sincs ingyenesség, vagy helyesebben mindennek van valamilyen ára. Az információelosztásban kulcsszerepet játszó (közvetítő) szolgáltatókhoz fűzött nagy remény, hogy megsokszorozzák a kínálatot, bár bizonyos szempontból beteljesült, mégis, a *multi-channel* paradoxon, az önkényes tartalomszelekció és a személyre szabott tartalomkínálat hatására a pluralitás egyre inkább visszájára fordul, és egyoldalú tájékozódáshoz, valamint valamiféle online szűrőbuborék kialakulásához vezet.

Az online nyilvánosságban elérhető tartalmak personalizációjának (*personalization*) első teoretikusa Nicholas Negroponte, a Massachusetts Institute of Technology (MIT) Media Lab-jának vezetője volt, aki 1995-ben megjelent *Being Digital* című bestsellerré vált művében⁵⁶ paradigmaváltást jósolt a média ökoszisztémában, miszerint „a tartalmakat előállító professzionális médiaszervezetek kínálata által uralt *push* modellt fel fogja váltani a fogyasztó-felhasználó által vezérelt *pull* modell, mivel a felhasználó majd kedvére válogathat az interneten a digitális formában tárolt és lehívható tartalmak között.”⁵⁷ Negroponte a digitálissá váló létet nem káros jelenségként írta le,

56 NEGROPONTE, Nicholas: *Being Digital*. New York, Knopf, 1995.

57 GÁLIK Mihály: A hálózati hírmédia sajátosságai, különös tekintettel a visszhangkamra- és a szűrőbuborék-jelenségre. *In Medias Res*, 2019/2, 333.

hanem kifejezetten progresszív folyamatként tekintett rá. Prognózisában a hagyományos médiarendszer hanyatlása egy szabadabb nyilvánosság kibontakozását eredményezi. Mára láthatjuk, Negroponte romantikus víziója nem vált valóra, és a felfokozott várokozások helyett, a kétségkívül érzékelhető előnyök mellett a nyilvánosság káros torzulása is bekövetkezett.

A keresőmotor-szolgáltatók, a közösségi hálózatok vagy éppen a videomegosztóplatform-szolgáltatók alkalmaznak olyan informatikai megoldásokat, például számítógépes sütitket (*cookies*), amelyekkel figyelemmel kísérik felhasználóik online tevékenységét, aktivitásukról adatokat gyűjtenek. A felhasználó digitális lábnyoma alapján a szolgáltatók kialakítanak egy digitális személyiségprofil, amelynek alapján megpróbálják prognosztizálni, hogy felhasználójukat milyen tartalmak érdeklik, milyen típusú híreket, véleményeket kíván elolvasni, milyen termékek megvásárlását, mely szolgáltatás igénybevételét érdemes számára ajánlani. Céljuk tehát nem más, mint a felhasználói preferencia alapján személyre szabni a felkínált tartalmat. A keresőmotor-szolgáltatók automatikus keresési javaslatai éppen ezt teszik, állításuk szerint a felhasználói jólét növelése érdekében. Ez a tevékenység azonban, dacára a hangzatos egyéniesítés (perszonalizáció) ígéretének, elsősorban az online diskurzusok elszíntelenedését és áthatolhatatlanságát eredményezik. A gazdasági profit maximalizálására törekvő szolgáltatók (állam)polgárt fogyasztóvá degradálják, és tálcán kínálják a velük szerződött piaci szereplőknek, hogy ez utóbbiak megismervén a fogyasztói szokásokat, közvetlenül ajánlhassák termékeiket, szolgáltatásaikat. Ez a piaci folyamat ugyanakkor nem valamiféle sajátos zavar, a rendszerben jelentkező diszfunkció, hanem a platformgazdaság piaci törvényszerűége. Ezt már csak azért is fontos szem előtt tartani, mivel a megoldási javaslatok, szabályozási megoldások kidolgozásánál téves következtetések levonását eredményezi és inadekvát válaszokhoz vezet, ha nem ismerjük a rendszer sajátosságait és azokat csak valamiféle kiigazítandó hibának tekintjük.

A közvetítőszolgáltatók önkényes szelektáló tevékenysége a hálózatsemlegeségi vita⁵⁸ lényege, hiszen az elektronikus hírközlési hálózatok, infrastruktúrák üzemeltetői az adatforgalom exponenciális növekedésével fokozatosan abban érdekeltek, hogy a hálózatfejlesztés megspórolása mellett a rendelkezésre álló szűkössé váló keresztmetszeten átengedett tartalmak között válogassanak. Ez a szelekció többnyire algoritmusok segítségével valósul meg, és mind az általános, mind az egyes felhasználói szokásokat figyelembe veszi.

Az algoritmusok által kialakított online identitás azonban a demokratikus

58 BARTÓKI-GÖNCZY Balázs: *Az online közvetítő szolgáltatók, mint az információhoz való hozzáférés új kapuőrei*, Budapest, Pázmány Press, 2018, 43-110.

közvélemény működése szempontjából is önbeteljesítő hatású. A szolgáltatást igénybe vevő felhasználó idővel elszigetelődik a sajátjától különböző álláspontoktól, információktól, hiszen a szolgáltató folyamatosan monitorozza tevékenységét, és annak figyelembevételével generálja a tartalmakat. A felhasználók általában saját akaratuktól függetlenül, vagy éppen azzal ellentétben, egyre inkább egy 'online véleménygettóba' kerülnek, Sunstein megfogalmazása szerint kiberkaszkádok jönnek létre.⁵⁹ Ezt a jelenséget először Eli Pariser írta le, és érzékletesen szűrőbuboréknak (*filter bubble*) nevezte el.⁶⁰ A szűrőbuborék egy olyan mesterségesen létrehozott, virtuális információs tér, amelyben a felhasználónak fokozatosan csökken az esélye a sajátjától különböző álláspontok, vélemények megismerésére, és így végül egy téves valóságérzékelés csapdájába kerül, a demokratikus diskurzusok pedig polarizációjuk következtében elveszítik demokratikus mivoltukat. A hagyományos, autentikus hírforrások elveszítik véleményformáló szerepüket, és – Negroponte nyomán Sunstein leleményes fordulatát kölcsönözve – a *Daily Mail* helyében a *Daily Me* (Napi Én), az olvasóval mindig azonos véleményt valló, vele egyetértő újság lép.⁶¹ A Napi Én az egyént egy beszűkült, látszólagos, mesterségesen konstruált valóságában foglyul ejti, ahol egyre hangosabban, tolakodóbban hallja vissza saját véleményének igazságát (visszhangkamra), és végül megszünteti a párbeszédnek még a lehetőségét is a társadalom különböző szűrőbuborékokba zárt tagjai között. A tartalom personalizációja és a demokrácia előfeltételét képező plurális, demokratikus diskurzus érvényesülése finoman szólva sem békíthetők össze egymással.

A szűrőbuborék-elmélet kritikusai szerint a felhasználók (akik ne feledjük, önálló gondolkodásra képes emberek és emellett polgárok) rendszerint nem kizárólag egyetlen platformról szerzik információikat, hanem több egymástól független (hír)forrásból gyűjtik véleményalkotásukhoz szükséges tudásukat. A médiaplatform-szolgáltatók maguk is azt hangsúlyozzák, hogy a szolgáltató-

59 SUNSTEIN, Cass R.: *Republic.com 2.0*. Wolters Kluwer, Budapest, 2013, különösen 81–91. Sunsteintől függetlenül mások is leírták a jelenséget, kiberbalkanizációnak nevezve a folyamatot. Lásd például PUTNAM, Robert: *Bowling alone*. New York, Simon and Schuster, 2000; 177–179; és ALSTYEN, Marschall VAN– BRYNJOLFSSON, Erik: *Electronic Communities: Global Village or Cyberbalkans*. Massachusetts Institute of Technology, 1996. Lásd <https://web.mit.edu/marshall/www/papers/CyberBalkans.pdf>, (2019. június 1.).

60 PARISER, Eli: *The Filter Bubble. What the internet is Hiding from You*. New York, The Penquin Press, 2011. Pariser meghatározása szerint „szűrőbuborékunk a saját, személyes különbejáratú információs világunk, amiben online élünk. És hogy mi van ebben a szűrőbuborékban, az azon múlik, hogy kik vagyunk, mit csinálunk. De az a helyzet, hogy nem mi döntjük el, hogy mi kerül bele...”. Idézi: BARTÓKI-GÖNCZY (2018) i. m. 138.

61 SUNSTEIN (2013) i. m. I. fejezet címe A „Napi Én”.

sukon keresztül elérhető tartalmak kellően sokszínűek, az egyéni hírfolyamot összeállító algoritmus pedig csak rendkívül kis mértékben szűri, szelektálja a hírforrásokat és tartalmakat. Ugyanakkor a platformok hatalmát, emberi elmére, gondolkodásra gyakorolt hatását nagymértékben növeli, hogy a polgárok egyre nagyobb része döntően vagy teljes egészében csak a közösségi médiaplatform(ok)ról szerzi be közéleti eseményekről való ismereteit.⁶² Sunstein nem véletlenül teszi fel a kérdést: „Hogyan fogja az egyéni irányítás növekvő hatalma befolyásolni a demokráciát? Hogyan fogja az internet és a kommunikációs lehetőségek robbanásszerű bővülése megváltoztatni az állampolgárok képességét arra, hogy kormányozzák magukat?”⁶³ A demokratikus diskurzusok életerejének fontos előfeltétele, hogy az emberek olyan tartalmakkal is találkozzanak, amelyek maguk elsősre vagy akár egyáltalán nem választottak volna, vagy egyenesen kifejezetten bosszantónak gondolnak. A meg nem tervezett és váratlan találkozások ugyanis a demokrácia fontos részét képezik.⁶⁴

Emellett érdemes felidézni még egy további (pszichológiai) szempontot, az emberi gondolkodás azon sajátosságát, amely alapvetően igyekszik elkerülni a számára kellemetlen, értékrendjével szembenálló véleményekkel való találkozást. A kognitív disszonancia elmélete szerint az ember mindig egyensúlyra törekszik és saját ismeretei, meggyőződése erősítésére keres új ismereteket. Amikor azonban valamilyen új információ vagy tapasztalat ellentétes a korábbi képzetével, akkor az disszonanciát okoz, az egyén belső feszültséget él át, ami szorongáskeltő, rossz érzetet okoz és amely állapot csökkentésére, megszüntetésére törekszik.⁶⁵ A kognitív disszonancia szociálpszichológiai elmélet tovább gondolása a tartalmak perszonalizációja során azt eredményezi, hogy az egyén nem csupán, hogy nem küzd a tartalmak személyre szabása, a sajátjától különböző, így számára disszonáns tudástól való elszigetelés ellen, hanem egyenesen örömtelinek, harmonikusnak éli meg azt a boldog, békés, komfortos helyzetet, hogy mindenki vele azonos állásponton van. A közösségi médiaplatformok pedig üzeneteikben erősítik is ezt az érzést: „Ne félj! Biztonságban vagy! A komfortzónádban vagy! Ha megteheted, miért is lépnél ki belőle?”

62 2017-es felmérés alapján az Egyesült Államokban a Facebook-felhasználók a közéleti hírekről legalábbis részben a közösségimédia-platfomon informálódtak.

63 SUNSTEIN (2013) i. m. 18.

64 Uo.

65 A Leon Festinger által 1957-ben lefektetett kognitív disszonancia szociálpszichológiai elmélet (FESTINGER, Leon: *A kognitív disszonancia elmélete*, Budapest, Osiris Kiadó, 2000.) és a média(szerű) tartalmak perszonalizációjának kapcsolatáról ld. még GÁLIK i. m. 331.

A szűrőbuborék teremtette technológiai következményként, de nem technikai szükségszerűségként kialakuló szűkösség újra aktuálissá teszi a frekvenciaszűkösség idején kidolgozott alkotmányjogi érvelések felelevenítését. Az állami intézményvédelem új útjainak megtalálása még várat magára. A szabályozási környezet merőben más, mint a nemzeti médiapiacok frekvenciaszűkössége idején, az internet mint globális piac állami szabályozása szinte lehetetlen vállalkozás. Egy lehetséges, de közel sem kockázatmentes megoldás lehet a közösségi médiaplatformszolgáltatók számára bizonyos minimális – a médiaszolgáltatásokhoz hasonló – szerkesztési követelmények előírása. Ennek a következménye azonban rendkívül jelentős, paradigmaváltó lenne, hiszen a szerkesztési előírások bevezetése következtében a szolgáltatók tevékenysége egyre inkább a médiaszolgáltatókéra hasonlítana, ami a médiaszabályozás tárgyi hatálya kiterjesztésének lehetőségét is magában hordozza. Egy ilyen változás egyúttal alapjogi következménnyel is járna, hiszen a szólásszabadság hatálya alól a sajtószabadság hatálya alá kerülnének a médiaplatformok szolgáltatói. A két alapjogból pedig különböző jogok és kötelezettségek, valamint eltérő korlátozási mércék is következnek.

5.2. A Fake news jelenség – álhírek a vélemények piacán⁶⁶

Az online szcéna talán legújabb jelensége az álhírek, 'kamuhírek' (*fake news*) megjelenése és tömeges terjedése.⁶⁷ Ezek a tartalmak bár feltűnnek nyomtatott kiadványokban és a lineáris médiaszolgáltatók műsoraiban is, mégis leginkább az online nyilvánosság egyes felületeire jellemzők. Amíg a hagyományos sajtótermékekben és elektronikus médiában ezek a tudatosan torzított tartalmú hírek többnyire a közönség nagy része számára érzékelhetően valótlanok, addig az internetes nyilvánosságban általában kevésbé felismerhetőek. Az online platformok közül leginkább a közösségi médiában megjelenő álhírek felismerhetetlenek. Az álhírek tömege jellemzően olyan

66 Az Európai Unió szabályozási terveiről ld. KLEIN (2020) i. m. 485-493.

67 A Világgazdasági Fórum 2014-es jelentésében megállapította, hogy a modern társadalmak tíz legkiemelkedőbb trendje közé tartozik az online álhírek gyors terjedése (reports.weforum.org/outlook-14/top-ten-trends-category-page/10-the-rapid-spread-of-misinformation-online/), 2016-ban az uniós felhasználók 57%-a a közösségi média hírgyűjtő portáljain és a keresőmotorokon keresztül olvasott online híreket (ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/eurobarometer-internet-users-preferences-accessing-content-online), a 18–24 év közötti fiataloknak az egyharmada számára pedig a közösségi média a hírek fő forrása (reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/risj-review/2017-digital-news-report-now-available). Az európai felhasználók 80%-a havonta többször találkozott megítélésük szerint hamis vagy félrevezető információkkal.

gazdasági érdekeltségű szereplőkhöz kötődik, amelyek bármilyen áron tartalmaik olvasottságának növelésére törekszenek. „Ma sajnos azok állnak nyeresre, akiknek célja a legtöbb kattintás elérése, nem pedig a legtöbb igazság kimondása, és ez megöli a gondolkodást” – fogalmazott Tim Cook, az Apple vezére.⁶⁸ Az álhírek közzététele mögött több, gyökeresen különböző motiváció fedezhető fel. A politikailag vezérelt álhírgyártás, amikor államok elsősorban külpolitikai, de akár belpolitikai megfontolásokból, titkosszolgálatokat is mozgósítva tömegesen terjesztenek valótlan tartalmú információkat a közösségi hálózatokon, az elmúlt egy-két év vezetői hírei közé tartozik.⁶⁹ Ám piaci alapon, üzleti megfontolásból is jelentős mennyiségű álhír kerül szándékosan az internetes tartalmak közé.

A hamis hír fogalmának nincs egy egységes, általánosan elfogadott meghatározása. Vannak azonban a jelenségnek olyan leírásai, amelyekből saját célunkra összeállíthatunk egy használható definíciót. A hamis hír magyar kifejezése nem is írja le pontosan a jelenség lényegét, hiszen egy hír hamissága (valótlanúsága) önmagában nem jelenti, hogy az a fake news körébe tartozik. Önmagában tehát a fake news nem egy hír valóságtartalmának a teljes vagy részleges hiányát jelenti, annál összetettebb jelenségről van szó. A New York Times 2016-os meghatározása szerint „olyan kitalált hírek, amelyeket virális online terjesztésre szánunk.”⁷⁰ A fogalomba általában beleértik a dezinformálás, propaganda és a koholt-összeesküvés elméletek (konteók) terjesztését. A fogalom részének tekintik általában a megtévesztés szándékát, a kattintásvadász célzatot és a valótlan tartalom szándékosan koholt jellegét. Az ilyen hamis hírek valós hír közlésének tűnnek (ezzel tudják megtéveszteni, félrevezetni a közönséget), legalább egy olyan tényállítást tartalmaznak, amelyről empirikusan egyértelműen igazolható, hogy nem igaz (hamis) és nincs olyan igazolási elv, amely a tisztességes tájékoztatás követelményének védelme alá helyezné.⁷¹ Megjegyzendő, hogy az álhíreket meg kell különböztetni a jogellenes tartalmaktól, amelyek esetleges valótlan ténytartalmuk mellett

68 Fake news is killing people’s minds, says Apple boss Tim Cook. www.telegraph.co.uk/technology/2017/02/10/fake-news-killing-peoples-minds-says-apple-boss-tim-cook/. (2018. december 8.).

69 Vö. például Cambridge Analytica ügy.

70 PETERS, Jeremy W.: Wielding Claims of „Fake News”. Conservatives Take Aim at Mainstream Media. *New York Times*, 2016. 12. 26. A11.

71 Vö. CALVERT, Clay– Mvneff, Stephanie– Vining, Austin– Zarate, Sebastian: Fake News and the First Amendment: Reconciling a Disconnect between Theory and Doctrine. *University of Cincinnati Law Review*, 2018/86. Magyar fordítását ld. A hamis hírek és az Első Alkotmánykiegészítés. Az elmélet és a doktrína közötti szakadék áthidalása. *In Medias Res*, 2019/2, 277.

további jogszabályi kritériumokat is kimerítenek.⁷²

A fake news-jelenséggel kapcsolatban talán a legfontosabb elméleti kérdés az, hogy megilletik-e az álhíreket John Milton, John Stuart Mill, Alexander Meikljohn eszméi, ideái, a szólásszabadság klasszikus igazolásai alapján az alkotmányos védelem. A dilemma, bár erősen teoretikus jellegűnek hathat,⁷³ annak eldöntése végső soron az alapjog gyakorlati érvényesülése és a demokratikus diskurzusok működése szempontjából is meghatározó jelentőséggel bír, hiszen amennyiben az alkotmányos védelem szintje azonos, úgy a társadalmi diskurzusok az állami vagy üzleti, piaci propaganda hálójába ragadhatnak, és olyan dezintegrált nyilvánosság alakul ki, amelyben lehetetlenné válik a racionális elvek szerint szerveződő közvélemény fennmaradása. Ahogy azt az Alkotmánybíróság egy korai határozatában (máig ható érvénnyel) megfogalmazta, „az egyéni véleménynyilvánítás, a saját törvényei szerint kialakuló közvélemény, és ezekkel kölcsönhatásban a minél szélesebb tájékozottságra épülő egyéni véleményalkotás lehetősége szenvedne csorbát. Hiszen a véleménynyilvánítás alapjoga a szabad kommunikációt – az egyéni magatartást és a társadalmi folyamatot – biztosítja.”⁷⁴ A fake news alkotmányos védelemben részesítése pedig éppen a demokratikus közvélemény kialakulásához és fennmaradásához elengedhetetlen társadalmi folyamatot tenné diszfunkcionálissá.

Amennyiben azonban a fenti kérdésre a válaszuk nemleges, és a hagyományos alkotmányos kritériumok, korlátozási tesztek alkalmazását elvitatjuk a *fake news* esetében, úgy feladjuk azt az évszázados liberális alkotmányos alapjogi krédót, amely megfogalmazza az érték- és igazságtartalmára tekintettel nélkül védelmet élvező, csak külső korlátaira figyelemmel korlátozható véleménynyilvánítási szabadságot.

A fake news *sui generis* korlátozhatóságával kapcsolatban további, el nem hanyagolható kérdésként kell utalni arra a problémára, hogy milyen mércék, tesztek, definiált kritériumrendszer alapján lenne megállapítható egyes szólások

72 Az európai vonatkozásokról ld. Az Európai Bizottság közleménye – Fellépés a jogellenes online tartalmak ellen, az online platformok megnövelt felelőssége felé, Brüsszel, 2017. 9. 28. COM(2017) 555 final.

Az online jogellenes tartalmak elleni EU fellépésről és a tartalom eltávolításáról ld. KLEIN (2020) i. m. 494-511., továbbá Balázs BARTÓKI-GÖNCZY: Regulatory approaches to social media, In. Central and Eastern European e|Dem and e|GovDays 2020. HEMKER, Thomas– MÜLLER-TÖRÖK, Robert– PROSSER, Alexander– SCOLA, Dona– SZÁDECZKY, Tamás– URS, Nicolae: Central and Eastern European e|Dem and e|GovDays 2020. Austrian Computer Society 2020. 337-346.

73 A téma kiváló, alkotmányjogi elemzését adja egy amerikai tanulmány: CALVERT et al. i. m.

74 36/1994. (VI. 24.) AB határozat, ABH 1994. 219.

fake news jellege? Ki lenne jogosult meghatározni, hogy mi a fake news? És amennyiben erre jogszabály által hatáskörrel felruházott magánszolgáltatók lennének jogosultak, akkor milyen intézményes garanciák védenék az online szólásszabadságot a piaci, üzleti vagy akár politikai érdekeket is érvényesítő magáncenzúrától? A magánszolgáltatók szabályozó és/vagy tartalomszűrési tevékenységével szemben ugyanis – amint arról már fentebb volt szó – az egyik legerősebb érv, hogy eljárásrendjünkben nem érvényesülnek azok az eljárási garanciák, amelyek az online szólásszabadság érvényesülését képesek lennének biztosítani.

Az álhírek tömeges terjedése hasonlóan komoly veszélyt jelent a demokratikus nyilvánosság egészséges működésére, mint a diskurzusok pluralitását elszíntelenítő szűrőbuborék. Az álhírek, a tudottan valótlan információkkal operáló 'tájékoztató' tevékenység súlyosan torzíthatja az egyéni véleményalkotás folyamatát, és így áttételesen – a saját törvényei szerint kialakuló közvélemény⁷⁵ törvényszerűségeivel visszaélve – végső soron a demokratikus eljárások torzulását is eredményezheti. Az álhírek visszaszorítását sokan a piaci szereplők, a platformok összehangolt fellépésétől várják, hiszen a szolgáltatók, különösen a közösségi hálózatok üzemeltetői rendelkezhetnek olyan eszközökkel, amelyek eredményre vezethetnek. Ám itt visszajutunk a közösségi hálózatok szűrési tevékenységének szólás- és sajtószabadságot fenyegető problematikájához. Ha a közösségi hálózat automatikus szűrőprogramok segítségével, vagy akár emberi szerkesztési tevékenység során elkezd szelektálni a tartalmakat, mégis ki határozza meg, hogy mi az igaz és mi nem? John Milton közel négy évszázaddal ezelőtt szenvedélyesen érvelt a hamis tények szükségessége mellett: „Hadd birkózzon egymással igazság és hazugság, hisz ki látott már olyat, hogy az igazság szabad, nyílt küzdelemben alulmaradt volna?”⁷⁶ A szabadság és igazság hatalmát Milton minden földi hatalomnál többre becsülte, szilárdan hitt abban, hogy „[a]z igazsággal való cáfolás a legjobb és legbiztosabb elnémítás,”⁷⁷ és erejét az Isten hatalmához mérte: „az igazság a Mindenható után a legerősebb, s győzelméhez nincs szüksége ravaszkodásra, hadicselekre, cenzúrára; ezekhez a fortélyokhoz és védelmi eszközökhöz a tévelygés folyamodik az igazság hatalmával szemben.”⁷⁸ A tévelygő és a szándékosan hazug lelkek azonban – történelmi tapasztalat – mindenkor bevetették a Milton által említett fortélyokat az igazsággal szemben. Persze

75 Vö. 30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992. 167. 179.

76 MILTON, John: *Areopagitica.*, ld. mint A sajtószabadságról: Milton az angol forradalom tükre. Budapest, Gondolat, 1975. 86.

77 MILTON i. m. 86.

78 MILTON i. m. 87.

Milton gondolatát nyilvánvalóan atavizmus napjaink tudatosan gyártott hamis híreinek védelmében felhívni. Mégis érdekes emlékeztetni arra, hogy Milton az *Elveszett Paradicsomban* még az ellentmondás, a viszály, a bűn megtestesítőjének, a Sátánnak is megadja a lehetőséget arra, hogy 'igazát' nyílt küzdelemben megvédje. Az is igaz, hogy az online álhírekkel szemben a nyílt küzdelemben való fellépés lehetősége is kétséges, hiszen azoknak nem céljuk, hogy önmaguk igazságát egy valós társadalmi diskurzusban igazolják.

A kérdés adott: mi jelent kisebb veszélyt a demokratikus diskurzusokra, az álhírek tömeges terjedése következtében toxicizált nyilvánosság, vagy a szolgáltatók újabb kontrollfunkciójának a megteremtése? A minden kétséget kizáró válasz (ha egyáltalán Milton nyomán létezik ilyen) megtalálása még várat magára. Bármilyen megoldási modellek jönnek majd létre, már az első lépések ismeretében is biztos állítható, hogy a különböző jogrendszerek, különösen az alkotmányos hagyományokban gyökerező különbségek miatt, különböző válaszokat fognak adni. A tét nem csekély, ezért csak remélhetjük, hogy a különböző válaszok ugyanannak az idilli állapotnak a megteremtésére töreksenek: a minél több szólas biztosítására a minél plurálisabb platformökoszisztémában, ahol a szólásszabadság hagyományos alkotmányos védelme és a platformok működéséből fakadó veszélyek között megteremthető az oly vágyott, boldog egyensúly.

6. Néhány összefoglaló megállapítás, konklúzió helyett

Amint azt rövid elemzésemben is igazoltam, a közösségi médiaplatformok kétségkívül a társadalmi nyilvánosságra és annak intézményesült alrendszerére, a hagyományos médiarendszerre felforgató hatást gyakorolnak. Az új média romboló technológiai a jogalkalmazást és a jogalkotást is komoly kihívások elé állítják. A konkrét szabályozási megoldás megtalálása talán még időt vesz igénybe, ám a szűrőbuborékból való kitörés, az álhírek virulens pusztító hatásának csökkentése, az oly vágyott vakcina megtalálása nem a holnap, hanem a ma nehéz feladata, amely – nézetem szerint – csupán egy nagy, közös összefogás eredménye lehet, amelyben a tudatos állampolgár (*citoyen*) és a jogalkotói hatáskör jogosultja (tipikusan nem egy állam, hanem globális, regionális együttműködésben államok sokasága) együttesen, a fogyasztói jólét visszametszésének árán is képes leküzdeni a közösségi médiaplatformok közvitákat erodáló hatását. A tudatos felhasználói attitűd és a felelős jogalkotás együttesen járulhat hozzá az online nyilvánosság pluralizmusához való visszatalálásához.

Végül a kutatás szempontjából talán a legfontosabb kérdés: miként nyúljon az állam a közösségi médiaplatformok nyújtotta lehetőségekhez? Látható,

hogy – államonként különböző mértékben – de a közigazgatás mindenhol használja a közösségi médiaplatformokat. A sok kérdőjel mellett abban biztosak lehetünk, hogy a közigazgatás személyesség koncepciójára támogatóan hathat az új technológiák biztosította nyilvánosságtér közigazgatás általi, *felelős* belakása.